

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1.

Επομένως, οι αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας ούτε εκ φύσεως ούτε ενάντια στη φύση, αλλά έχουμε από τη φύση την ιδιότητα να τις δεχτούμε και τελειοποιούμαστε (σε αυτές) με τη συνήθεια.

Ακόμα, πρώτα αποκτούμε τις δυνατότητες αυτών που έχουμε εκ φύσεως και έπειτα προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες (πράγμα που είναι φανερό στις αισθήσεις γιατί δεν αποκτήσαμε τις αισθήσεις, επειδή είδαμε (ή έχοντας δει) πολλές φορές ή ακούσαμε (ή έχοντας ακούσει) πολλές φορές, αλλά αντίθετα, έχοντάς τες κάναμε χρήση τους, και δεν τις αποκτήσαμε έχοντας κάνει και ξανακάνει χρήση τους): αποκτάμε ωστόσο τις αρετές αφού πρώτα τις εφαρμόσουμε στην πράξη, όπως ακριβώς (συμβαίνει) και στις άλλες τέχνες γιατί όσα πρέπει να μάθουμε (και ύστερα) να τα εξασκούμε αυτά τα μαθαίνουμε καθώς τα εξασκούμε, όπως για παράδειγμα γίνονται οικοδόμοι με το να χτίζουν σπίτια και κιθαρίστες με το να παίζουν κιθάρα· με τον ίδιο τρόπο γινόμαστε δίκαιοι με το να κάνουμε δίκαιες πράξεις, σώφρονες με το να κάνουμε πράξεις σωφροσύνης και ανδρείοι με το να κάνουμε ανδρείες πράξεις.

B1.

Στο Α' βιβλίο των Ηθικών Νικομαχείων, ο Αριστοτέλης όρισε την ευδαιμονία ως το *ἀκρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν* και τη συσχέτισε με την τέλεια αρετή (ή *εὐδαιμονία ἐστὶ ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν*), σκέψη που τον οδήγησε στη διεξοδικότερη διερεύνηση του θέματος της αρετής. Διαίρεσε την ανθρώπινη ψυχή σε τρία μέρη και την αρετή σε δύο είδη: **διανοητική και ηθική**. Τη σύνδεση με το Α' βιβλίο επιβάλλει ο συμπερασματικός σύνδεσμος «δή» στην αρχή του αποσπάσματος. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη οι διανοητικές αρετές εδράζονται στο λόγον ἔχον μέρος της ψυχῆς και σχετίζονται με το μυαλό του ανθρώπου, με τη διάνοιά του: σοφία, φρόνηση κλπ. Οι ηθικές αρετές ανήκουν στο μέρος της ψυχῆς που μετέχει και του ἀλόγου και του λόγον ἔχοντος μέρους, δηλ. στο ἐπιθυμητικόν, και σχετίζονται με τη γενικότερη συμπεριφορά του ανθρώπου και το χαρακτήρα του : ανδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη, πραότητα κλπ.

Στο απόσπασμα ορίζει τα δύο είδη της αρετής με βάση τον τρόπο με τον οποίο **παράγονται και αναπτύσσονται**. Η απόκτηση και η αύξηση της διανοητικής αρετής εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τη **διδασκαλία** (η φράση «το πλείον» δείχνει ότι οφείλεται και σε άλλους παράγοντες που δεν αναφέρονται στο κείμενο) γι' αυτό απαιτείται **χρόνος**, εφόσον η διδασκαλία είναι μια διαδικασία που εκτείνεται στο χρόνο, και **εμπειρία**, δηλαδή εμπειρική εξάσκηση που επίσης προϋποθέτει χρονική διάρκεια. Την **κύρια ευθύνη** για την μετάδοση των διανοητικών αρετών την έχει ο **δάσκαλος** με την πολύτιμη αρωγή του οποίου μπορεί κάποιος να γίνει σοφός (= φορέας γνώσεων).

Η ηθική αρετή εξαρτάται από τον **εθισμό** των ανθρώπων σε ένα συγκεκριμένο ανώτερο τρόπο συμπεριφοράς μέσω της επανάληψης ποιοτικά ομοίων ενεργειών. Και στον Πλάτωνα συναντούμε την ίδια διδασκαλία: «ἐμφύεται πασι...τό πᾶν ἦθος διά ἔθος». Λέει μάλιστα ο Πλάτωνας ότι ο άνθρωπος μπορεί να αποκτήσει κάποια ψυχικά χαρακτηριστικά ήδη από τα πρώτα στάδια της ανάπτυξής του. Ο Αριστοτέλης είχε τη βαθύτατη πίστη ότι το ἦθος (ο χαρακτήρας) δεν είναι απλώς συναρτημένο προς το ἔθος (τον εθισμό, τη συνήθεια) αλλά ότι εξαρτάται σε απόλυτο βαθμό από αυτό. Προς επίρρωση της θέσης του επισημαίνει τον

ετυμολογικό συσχετισμό των λέξεων ἠθικός και ἔθος, εφαρμόζοντας την ταυτότητα **λέγεσθαι = εἶναι**.

Υπογραμμίζει τη σημασία που έχει να «καλλιεργηθεί» τοῖς ἔθεσι, με σύστημα και με υπομονή, η ψυχὴ του νέου, ὅπως καλλιεργεῖται η γη που θα θρέψει τον σπόρο. Εφόσον η ηθικὴ ἀρετὴ γεννιέται σιγά σιγά, με την συστηματικὴ ἐξάσκηση σε ἕνα συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφορᾶς, και αυτή απαιτεῖ χρόνο. Ὅμως **την κύρια ευθύνη** την έχει τώρα «ο μαθητῆς», δηλαδή ο ἄνθρωπος που ἐθίζεται, γιατί προκειμένου να γίνει «ἀγαθός» (= φορέας ἀρετῆς) πρέπει να έχει την ἀνάλογη προαίρεση, δηλαδή να το ἐπιλέξει συνειδητά, να ἐπιδεικνύει ἐπιμονή στη διαδικασία της ἀγωγῆς και να το ἐπιδιώκει με προσωπικό ἀγώνα και ἀσκηση. Αξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ο Ἀριστοτέλης παρουσιάζοντας τις ηθικὲς ἀρετὲς ως **ἐπίκτητες**, «οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται», **ἀπορρίπτει** την ἀριστοκρατικὴ διδασκαλία ὅτι η ἀρετὴ εἶναι δῶρο της φύσης, που τελεσίδικα δίνεται ἢ ὄχι ἀπὸ τη γέννησή του στον ἄνθρωπο και εἶναι προνόμιο των ευγενῶν.

B2.

Ο Ἀριστοτέλης δηλώνει ὅτι οι ηθικὲς ἀρετὲς δεν εἶναι ἐμφυτες, οὔτε ὁμως και ἀντίθετες στη φύση· ο ἄνθρωπος ἔχει ἀπὸ τη φύση του (πεφυκόσι) την προδιάθεση να δεχτεῖ την ἀρετὴ, ὡστόσο γίνεται τέλειος (τελειούμενους) με τον ἐθισμό του σε αυτή. Η χρήση της λέξης ἔτι, που ἔχει μεταβατικὴ και προσθετικὴ σημασία, δείχνει ὅτι ο φιλόσοφος εἰσάγει ἕνα νέο ἐπιχείρημα, που ἔρχεται να προστεθεῖ στο προηγούμενο, και ἐμβαθύνει στο θέμα του. Ἐτσι ο Ἀριστοτέλης συσχετίζει το χωρίο *Οὐτ' ἄρα φύσει...διὰ τοῦ ἔθους* με το χαρακτηριστικό ζεύγος των ἐννοιῶν «δυνάμει και ἐνεργεία» που ἀξιοποιεῖ στη συνέχεια.

Εἶναι θεμελιώδης στη φιλοσοφία του η διάκριση – συχνά ἀντιθετικὴ – αὐτῶν των ἐννοιῶν. **Δύναμις** εἶναι η δυνατότητα που ἔχει ἕνα πράγμα ἢ ἕνα ὄν να γίνει ἢ να κάνει κάτι, ἐνῶ η **ἐνέργεια** εἶναι η πραγμάτωση αὐτῆς της δυνατότητας. Γενικά ο Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ὅτι **η δεύτερη ἔχει μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ την πρώτη**, ἀφού η ἐνέργεια ἐξαρτάται ἀπὸ την προσπάθεια που καταβάλλει κάθε ἄνθρωπος ἐνῶ η δύναμις σχετίζεται με το φύση και ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τον ἄνθρωπο. Εδώ συνδέει *τάς δυνάμεις* με το *πρότερον* και *τάς ἐνεργείας* με το *ἕστερον*, ἐννοώντας ὅτι *αἱ δυνάμεις* ἔχουν χρονικὴ μόνο προτεραιότητα ἐναντι *τῶν ἐνεργειῶν* σε ὅσα ἔχει ο ἄνθρωπος φύσει. Για να δηλώσει το **προτερόχρονο** χρησιμοποιεῖ ἀπαρέμφατα ἢ μετοχές ἀορίστου.

Η διαφορά ἀνάμεσα στα *φύσει* και στα *ἐξ ἔθους* διευκρινίζεται με το παράδειγμα των **αισθήσεων** (ὄραση – ἀκοή) που εἶναι *φύσει* και στις οποίες οι ἐνέργειες ἀκολουθοῦν χρονικά (ὑστερόχρονο) τις δυνάμεις. Ο ἄνθρωπος ἀρχίζει κάποια στιγμή να βλέπει, ἐπειδὴ γεννιέται με την ικανότητα να βλέπει.

Με τη μέθοδο της **ἀντίθεσης** ἀναφέρεται στη συνέχεια στις ηθικὲς ἀρετὲς, οι οποίες, ὅπως ἀκριβῶς και οι τέχνες (ἀναλογία), ἀποκτώνται *ἐξ ἔθους*, δηλ. εἶναι ἀποτέλεσμα *ἐνεργειῶν*, οι οποίες εἴτε προηγούνται της ἀπόκτησης (**προτερόχρονο** - μτχ. *ἐνεργήσαντες*), εἴτε συμπίπτουν χρονικά με αὐτήν (**σύγχρονο** -μτχ. *ποιοῦντες και πράττοντες*). Στην περίπτωση των ἀρετῶν πρέπει να ἐνεργήσει ο ἄνθρωπος για να φτάσει κάποια στιγμή να ἔχει την συγκεκριμένη ιδιότητα.

Στη συνέχεια, ὡς **ἐμπειρικός φιλόσοφος**, χρησιμοποιεῖ και πάλι ἀπλά, συγκεκριμένα παραδείγματα για να ἐνισχύσει και να τεκμηριώσει τη σκέψη του. Ἀρχικά καταφεύγει σε παραδείγματα ἀπὸ το **χῶρο των τεχνῶν** (οικοδόμοι –κιθαριστές), διατυπώνοντας την ἀποψη ὅτι και οι οικοδόμοι και οι κιθαριστές προκύπτουν ἀπὸ την ἐξάσκηση στο χτίσιμο ἢ στο παίξιμο της κιθάρας ἀντίστοιχα. Την ἴδια ἀποψη, ὅτι δηλαδή η τέχνη κατακτάται με την ἐξάσκηση, συναντάμε και στον Πλάτωνα, ο οποίος μάλιστα λέει ὅτι και το παιδικὸ παιχνίδι εἶναι μια μορφή ἐξάσκησης για την τέχνη που το παιδί προορίζεται να ἀσκήσει στο μέλλον. Ο Ἀριστοτέλης πιστεύει ὅτι

η διαδικασία με την οποία ο άνθρωπος κατακτά την αρετή είναι ανάλογη με τη διαδικασία που τον κάνει κάτοχο μιας τέχνης, δηλ πρώτα ενεργεί και μετά την κατακτά. Το θέμα ολοκληρώνεται με την αναφορά στον δίκαιο, τον σώφρονα και τον ανδρείο απ' την οποία προκύπτει το ερώτημα: «πώς μπορούμε να πράττουμε αγαθά έργα, αν δεν είμαστε οι ίδιοι αγαθοί;» Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα στις πράξεις που **προσδίδουν** αρετή και στις πράξεις που **απορρέουν** από την αρετή. Οι πράξεις άσκησης με σκοπό την απόκτηση των αρετών και οι πράξεις που κάνει ο άνθρωπος όταν η αρετή έχει γίνει έξη του μοιάζουν μόνο εξωτερικά και όχι στον εσωτερικό τους χαρακτήρα. Όμως για να χαρακτηριστεί ο άνθρωπος ενάρετος πρέπει να έχει α) συνείδηση της πράξης του (*είδώς*) , β) την ανάλογη προαίρεση (προαιρούμενος) και γ) σιγουριά και σταθερότητα στην πραγματοποίησή της (βεβαίως και *ἀμετακινήτως*).

B3.

Πριν από όλα όμως ο Αριστοτέλης χρειαζόταν να κάνει μια σημαντικότερη διάκριση. Ας παρακολουθήσουμε πώς οδηγήθηκε στη διάκριση αυτή. Η ψυχή του ανθρώπου, είπε ο Αριστοτέλης, αποτελείται κατ' αρχήν από δυο μέρη, από το λόγον έχων μέρος και από το *ἄλογον* (με δική μας διατύπωση: ο άνθρωπος ως ζωντανός οργανισμός λειτουργεί με δύο τρόπους: α) με βάση τη λογική του, β) με τρόπους που δεν έχουν καμιά απολύτως σχέση με το λογικό του) . Η αρχική όμως αυτή διμερής "διαίρεση" κατέληξε σε μια τριμερή "διαίρεση", αφού ο Αριστοτέλης διέκρινε τελικά α) ένα καθαρά *ἄλογον* μέρος της ψυχής, β) ένα καθαρά λόγο έχον μέρος της, και γ) ένα μέρος που μετέχει και του *ἄλογου* και του λόγον έχοντος μέρους της ψυχής. Το πρώτο, είπε έχει σχέση με τη διατροφή και την αύξηση του ανθρώπινου οργανισμού και άρα δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με την αρετή· το τρίτο (ο ίδιος το ονόμασε *ἐπιθυμητικόν*) έχει σχέση με τις αρετές που περιγράφουν τον χαρακτήρα του ανθρώπου (ηθικές αρετές), ενώ με το δεύτερο, που αφορά απόλυτα και καθαρά το λογικό μας, έχει σχέση με τις διανοητικές μας αρετές (με τη σοφία λ.χ ή τη φρόνηση) έτσι ο Αριστοτέλης κατέληξε να διακρίνει τις ανθρώπινες αρετές σε ηθικές και διανοητικές.

Σημ: Προφανώς σωστό θεωρείται και το να επιλέξει ο υποψήφιος να απαντήσει από το σημείο «Η αρχική όμως αυτή διμερής "διαίρεση"...»

B4.

ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ	ΕΠΙΘΕΤΑ
ουσία παρουσιαστικό οντολογία	ανούσιος περιούσιος ομοούσιος παροντικός ουσιαστικός οντολογικός επουσιώδης
σχέση σχολή σχολείο έξη σχήμα	σχετικός σηματικός έξοχος ανεκτικός
φύση ευφυΐα φυτό φυτεία	έμφυτος μεγαλοφυής φυσικός φυσιολογικός φυτικός σύμφυτος

χρήση χρέος χρήμα χρησιμοποίηση χρησιμότητα	άχρηστος εύχρηστος δύσχρηστος καταχρηστικός
μάθηση μάθημα μαθητολόγιο αμάθεια	αμαθής μαθησιακός μαθητικός

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Γιατί νομίζω ότι εσείς δεν αγνοείτε (ξέρετε καλά), ότι πολλές ήδη πράξεις τέτοιου είδους έχουν γίνει τις οποίες στην αρχή μεν (πράγματι) όλοι γενικά (ανεξαιρέτως) νόμισαν ότι ήταν συμφορές και συμπόνεσαν αυτούς που τις έπαθαν, αργότερα όμως, αντιλήφθηκαν ότι οι ίδιες αυτές είχαν γίνει υπαίτιες πάρα πολύ μεγάλων αγαθών. Και γιατί πρέπει να λέω τα μακρινά (τα περασμένα); Αλλά και τώρα οι πόλεις οι οποίες βέβαια έχουν τα πρωτεία, και εννοώ (λέω) την πόλη των Αθηναίων και των Θηβαίων, θα βρούμε ότι σημείωσαν (έλαβαν) μεγάλη πρόοδο όχι εξαιτίας της ειρήνης, αλλά εξαιτίας των συμφορών τις οποίες, αν και (αφού) υπέστησαν πρωτύτερα κατά τη διάρκεια του πολέμου, πάλι ανέκτησαν τις δυνάμεις τους (ανέκαμψαν), εξαιτίας όμως αυτών η μία (η Αθήνα) αφενός έγινε ηγεμόνας των Ελλήνων, αφετέρου η άλλη (η Θήβα) στο παρόν έχει γίνει τόσο μεγάλη, όση κανείς ποτέ ως τώρα δεν ήλπισε (περίμενε) ότι θα (να) γίνει. Γιατί η φήμη (οι τιμές) και το μεγαλείο (οι διακρίσεις) συνηθίζουν να έρχονται (γίνονται) όχι από (με) την ησυχία αλλά από (με) τους αγώνες.

Γ2. ὑμᾶς	:	ἔ-ἐ
πόρρω	:	πορρωτάτω
ἀγαθῶν	:	εὖ
αὐτὰς	:	ὑμῶν αὐτῶν
ἡγεμόνα	:	ἡγεμόσι(ν)
οἶμαι	:	ᾤετο
ὑπέλαβον	:	ὑπειλήφθαι
τοῖς παθοῦσι	:	τοῖς πεισομένοις
ἔγνωσαν	:	γνοίη
καταστᾶσαν	:	κατάστηθι-κατάστησαι

Γ3α.

ὑμᾶς: Είναι **υποκείμενο** του απαρεμφάτου
«οὐκ ἀγνοεῖν» Έχουμε απλή ετεροπροσωπία σε

σχέση με το ρήμα **οἶμαι** από το οποίο εξαρτάται το απαρέμφατο *ἀγνοεῖν*.

συμφοράς: είναι απλό ουσιαστικό **κατηγορούμενο** που αναφέρεται στο υποκείμενο του ειδικού απαρεμφάτου «εἶναι» *ἄς*, μέσω του συνδετικού ρηματικού τύπου *εἶναι (του εἰμί)*

τοῖς παθοῦσι: είναι **αντικείμενο** του ρήματος ψυχικού πάθους *συνηχθέσθησαν (σύνθετο με την πρόθεση σύν)* και έναρθρη **επιθετική μετοχή** με υποκείμενο το άρθρο της

τί: είναι **αιτιατική της αιτίας** ως επιρρηματικός προσδιορισμός στο «δεῖ λέγειν»

λαβούσας: είναι **κατηγορηματική** συμπληρωματική μετοχή που αναφέρεται στο αντικείμενο του «εὔρομεν ἄν» *τάς πόλεις* και συμπληρώνει τον γνώσης ρηματικό τύπο «εὔρομεν ἄν»

ἠγεμόνα: είναι απλό ουσιαστικό **κατηγορούμενο** που αναφέρεται στο υποκείμενο της μετοχής «καταστάσαν» *τήν μέν*, μέσω του συνδετικού ρηματικού τύπου «καταστάσαν» (*του καθίσταμαι*).

Γ3β. Στον πλάγιο λόγο **η κύρια πρόταση κρίσεως** «φιλοῦσιν», επειδή δίνεται ρήμα εξάρτησης λεκτικό «ὁ ρήτωρ εἶπεν», μπορεί να μεταφερθεί με δύο τρόπους :

α. Ειδικό απαρέμφατο

Ὁ ρήτωρ εἶπεν τάς γάρ **ἐπιφανείας** καὶ **λαμπρότητας** οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίγνεσθαι **φιλεῖν**.

β. Ειδική πρόταση

Ὁ «ρήτωρ εἶπεν **ὅτι (ὡς)** αἱ (γάρ) ἐπιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίγνεσθαι **φιλοῖεν (φιλοῦσιν)**.

Σημ: - Η δευτερεύουσα ειδική εκφέρεται με **ευκτική πλαγίου λόγου «φιλοῖεν»**, επειδή εξαρτάται από ρήμα ιστορικού χρόνου, το «εἶπεν».
- Είναι δυνατόν να διατηρήσει και την **απλή οριστική «φιλοῦσι»**. Σε αυτή την περίπτωση το περιεχόμενο της πρότασης έχει διάρκεια στο παρόν – μέλλον ή παρουσιάζεται ως διαχρονική αλήθεια, έστω και αν η εξάρτηση ανάγεται στο παρελθόν του λέγοντος ή του γράφοντος.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Μ. ΝΙΚΑ - Κ. ΙΑΤΡΟΥ

Β. ΛΑΦΙΑΤΗΣ- Κ.ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ- Γ. ΛΙΑΓΚΑΣ